

III. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.031.1

DOI 10.24919/2411-4758.2017.110209

Надія АШИТОК,

*доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) ashytni@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7447-5840*

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ

У цій статті автор аналізує проблему організації антропологічного підходу в комунікативному розвитку та формуванні особистості дитини, виходячи з концепцій вітчизняних та зарубіжних дослідників, автор зосереджує увагу на сучасному дослідженні антропологічного підходу та вважає це необхідним у організації навчального процесу та розвитку подальшого навчання дитини на основі цього досвіду.

Ключові слова: *освіта; вчитель; дошкільнята; антропологічний аспект; комунікативна підготовка; підготовка дітей до школи.*

Лит. 10.

Надежда АШИТОК,

доктор философских наук, профессор кафедры социальной педагогики и коррекционного образования, Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) ashytni@ukr.net

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К ШКОЛЕ

В этой статье автор анализирует проблему организации антропологического подхода в коммуникативном развитии и формировании личности ребенка, исходя из концепций отечественных и зарубежных исследователей, автор сосредоточивает внимание на современном исследовании антропологического подхода и считает это необходимым в организации учебного процесса и развитии дальнейшего обучения ребенка на основе этого опыта.

Ключевые слова: *образование; учитель; дошкольники; антропологический аспект; коммуникативная подготовка; подготовка детей к школе.*

Лит. 10.

Постановка проблеми. Формування комунікативних навичок у дітей – майбутніх школярів – одне з найважливіших завдань виховання, оскільки оволодіння рідною мовою та виникнення комунікативних навичок тісно пов'язані з розвитком свідомості дитини, пізнанням навколишнього світу, розвитком усіх сторін її особистості. Проблема комунікативної готовності дошкільнят до навчання в школі не є новою, вона була і залишається актуальною, адже від її вирішення залежить успішність подальшого шкільного навчання. Слід також звернути увагу на той факт, що вирішення цієї проблеми змінюється в залежності від нових тенденцій у системі освіти, які відображають зміни у свідомості людей, що відбуваються в епоху становлення інформаційного суспільства. У наш час пріоритетною освітньою парадигмою стає гуманістична, а це потребує оновлення методологічних засад освіти і вимагає пошуку дієвих підходів до їх перегляду та удосконалення. Одним із таких підходів, на наш погляд, є антропологічний.

Аналіз досліджень. Проблеми втілення антропологічних ідей у сферу педагогіки вивчалися у працях Я. -А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, які розробляли принцип природовідповідності, відзначали доцільність вільного і природного розвитку дитини. Згодом дослідження з антрополого-педагогічної проблематики зумовили виникнення окремої науки – педагогічної антропології, основоположником якої вважають К. Д. Ушинського. На його думку, педагогіка не може обмежитися лише знаннями про виховну діяльність. Їй необхідні знання про людину із різних сфер пізнання. Ці знання майбутні педагоги повинні засвоїти у контексті «антропологічної підготовки» [5]. У другій половині XIX ст. – початку XX ст. розвивалася школа педагогів-антропологів (Н. І. Пирогов, Ю. І. Айхенвальд, Б. М. Бим-Бад, В. А. Вагнер, М. І. Демков, П. Ф. Каптерев, П. Ф. Лесгафт, К. К. Сент-Ілер та ін.).

Сучасні антропологічні дослідження в галузі освіти здійснюють О. Г. Льяшенко, В. І. Максакова, Л. К. Рахлевська, В. О. Сластьонин, В. В. Чистяков та ін. [3, 86 – 89; 4, 1 – 74; 5; 6, 124 – 126; 10]. І хоча таких праць чимало, ці проблеми у контексті навчально-виховного процесу у межах підготовки дошкільників до школи достатньо не вивчені, а тому метою статті є вивчення деяких питань у цьому напрямі.

Мета статті – дослідити антропологічні засади комунікативної підготовки дітей до школи.

Виклад основного матеріалу. Визначальною характеристикою антропологічного підходу є цілісне розуміння Людини та вивчення її як біо-психо-соціо-культурної істоти. Згідно з цим підходом визнається єдність певних складових, а саме: цілісного бачення людини та її життя

в контексті духовно-орієнтованих відносин між людьми різного віку, статусу, ступеня розвитку тощо.

Виховання з позицій антропологічного підходу трактується з двох боків. З однієї сторони, виховання розглядається як специфічно людський спосіб буття і як спеціальна діяльність, що має надзвичайно високу цінність, оскільки зберігає гуманну природу суспільства, створює умови для розвитку соціуму та продуктивного існування особистості у ньому. Виховання є процесом, який зберігає людську сутність будь-якого суспільства і створює умови як для розвитку суспільства, так і для повноцінного існування кожної людини. З іншого боку, виховання є видовою потребою людської істоти і можливе тому, що воно відповідає її природі. Ще І. Кант відзначав, що виховання відповідає природі людини, яка відчуває потребу у вихованні і має здатність бути вихованою. Лише людська істота здатна до самоаналізу, самоспостереження, самооцінки, самоконтролю, без яких виховний процес неможливий. Лише людина здійснює пошук істини і справедливості, дотримується у своїй поведінці ідеальних образів та уявлень, керується совістю, соромом, обов'язком, що визначають механізми виховання. Людині не байдуже, схвалюють її, засуджують чи байдуже ставляться значущі для неї люди, чи прийнята вона своєю спільнотою, чи відповідає прийнятим у цьому соціумі нормам та вимогам. Це робить її сензитивною до виховання. Особливо наочно це виявляється у період дошкільного дитинства, коли людина є найбільш залежною від зовнішніх впливів у процесі свого становлення і розвитку [4, 1 – 74].

Значення комунікативної підготовки дошкільнят для їхнього успішного включення до людської спільноти та якісної готовності до навчання у школі пов'язано з тим, що існує феномен зв'язку мовлення і мислення, який полягає в тому, що неможливо відокремити мовлення від мислительної діяльності і навпаки. Ці процеси тісно взаємопов'язані. Знайомлячись із першими словами, дитина сприймає їх у вигляді асоціативних зв'язків із конкретними образами. Власне з цього починаються елементарні мислительні операції зіставлення звукових образів із конкретними предметами. Лише за допомогою мови ці операції послідовно ускладнюються. Успішність мислення залежить від уміння дітей ставити запитання, шукати взаємозв'язки між відомим і невідомим; цілеспрямовано відбирати потрібні для розв'язання конкретної задачі поняття, правила й прийоми, уміти ними оперувати. Розвиток мислення передбачає не лише засвоєння готових форм знань, але й формування розумових умінь на їх основі, тобто тих знань, за допомогою яких можна самостійно формулювати і вирішувати проблемну задачу. У межах свого етносередо-

вища діти отримують у спадок словесні коди, що сприяють архівації інформації рідною мовою. Мовлення не лише є основою розвитку всіх психічних властивостей, розумових якостей, не лише є інструментом і репрезентантом знань, а й основою формування національно-ментальних рис. Роль рідного мовлення відзначав, зокрема, К. Д. Ушинський. Він наголошував на тому, що рідне слово є основою всякого розумового розвитку і скарбницею всіх знань. Своєчасне і правильне оволодіння дитиною мовою є найважливішою умовою повноцінного психічного розвитку і одним з напрямків у педагогічній роботі дошкільного закладу. К. Д. Ушинський писав: «Без добре розвинутої мови немає справжнього спілкування, немає справжніх успіхів у навчанні» [9, 262], «Не умовних звуків тільки вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова» [8, 270].

Важливо зазначити, що вміння і навички мовлення і на його основі спілкування не розвиваються спонтанно. Без спеціального навчання людина не досягне того рівня комунікативного розвитку, який необхідний для її повноцінного існування в суспільстві загалом і для навчання в школі зокрема. Спрямований на формування комунікативної готовності процес, вибір його цілей, засобів та шляхів повинен відбуватися з урахуванням природи людини, на основі антропологічного підходу. О. В. Запорожець слушно зазначав, що специфічно людські психічні якості, такі як мислення, уява, воля, соціальні та моральні почуття не можуть виникнути ні під час біологічного дозрівання, ні на основі індивідуального досвіду дитини. Вони формуються на основі соціального досвіду, який засвоюється дитиною. Дослідник підкреслював, що соціальне середовище – це не лише необхідна зовнішня умова, це єдино можливе джерело розвитку, оскільки саме в соціальному середовищі розвиваються психічні здібності в дитячій свідомості, саме в цьому середовищі існують конкретні засоби для «перекладання» цих здібностей з фіксованої соціальної форми в індивідуальну. Цей досвід набувається не стихійно, а цілеспрямовано, під впливом інших людей, зокрема, й педагогів [1, 37 – 42].

З позиції антропологічного підходу технології, за якими навчаються дошкільники, повинні відповідати природі людини, спрямовуватися на розкриття її психологічних резервів та особистісного потенціалу, розвиток здібностей, збільшення ступеня особистісної свободи, засвоєння різних видів роботи – методів групової роботи, ігор, творчих конкурсів тощо. Важливо підготувати майбутніх педагогів, здатних здійснювати роботу на основі врахування вікових і психофізичних можливостей дитини, унаслідок чого вдасться запобігти деяким недолікам в організа-

ції цієї роботи. Форсоване вироблення у дітей комунікативної готовності, наприклад, може негативно відбитися на їх психічному і фізичному здоров'ї та розвитку, створить бар'єри для їх повноцінного включення у шкільне середовище. Насичення дошкільної освіти творчими, розвиваючими і обов'язково різноманітними формами «специфічно дитячої», за словами О. В. Запорожця, діяльності (ігрової, образотворчої, музичної, театралізованої, конструктивної, комунікативної) з урахуванням вікових можливостей дітей служить гарантом формування їх психологічної готовності до навчання в школі [1, 37 – 42].

Вихователі, котрі сприяють успішній комунікативній підготовці дошкільників до школи на основі антропологічного підходу, повинні будувати свою роботу на основі знань про особливості дитячої психіки. Зокрема, слід знати про те, що психічний розвиток людини відбувається циклічно, тобто має складну організацію в часі. Кожна стадія – це своєрідний цикл зі своїм змістом. Перехід від однієї стадії до іншої передбачає глибоке перетворення всіх структурних компонентів психіки. Такі перетворення відбуваються завдяки певній провідній діяльності. Розрізняють такі провідні діяльності: безпосередньо-емоційне спілкування в дитинстві, предметна діяльність у ранньому дитинстві, сюжетно-рольова гра в дошкільному віці, навчальна діяльність у молодшому шкільному віці, інтимно-особистісне спілкування в підлітковому віці, навчально-професійна діяльність у період ранньої юності [2].

Значення провідної діяльності залежить від того, які сторони дійсності дитина відкриває для себе і засвоює в процесі її виконання. Доцільно брати до уваги нерівномірність психічного розвитку, що зумовлено, по-перше, активним дозріванням мозку в певні періоди життя дитини, по-друге, тим, що окремі психічні функції розвиваються на базі уже сформованих. Ця нерівномірність проявляється по-різному – в сентизивні періоди розвитку, стабільні і критичні періоди. У сентизивні періоди, що оптимальні для розвитку певних сторін психіки, проявляється в тому, що саме в цей час навчання має найбільший вплив на ті психічні функції, які лише починають формуватися. Іншим проявом нерівномірності психічного розвитку є наявність криз і стабільних періодів. Організація навчання і виховання дітей у кризові періоди, та процес комунікативної підготовки дітей до школи відбувається саме в такий час, вимагає особливої уваги з боку педагогів і батьків. Дитина здатна подолати складні ситуації внаслідок пластичності і компенсаторних можливостей нервової системи, для якої властива здатність у процесі розвитку особистості формувати вищі психічні функції – пам'ять, мислення, сприйняття та ін. (Л. С. Виготський; О. Р. Лурія; О. М. Леонтьєв та ін.). Спо-

соби формування цих функцій визначаються соціальними впливами, що опосередковані різними «психологічними інструментами» – знаковими системами, серед яких провідна роль належить мові, а тому при організації роботи з дітьми на антропологічній основі важливо враховувати не лише вікові особливості дитини, а й ступінь розвитку їх мовлення, навички активної комунікативної взаємодії.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Антропологічний підхід визнає людину як неповторну біо-психо-соціальну істоту. Освітній процес з позиції цього підходу повинен будуватися з урахуванням сутнісних характеристик людини. Комунікативна готовність дошкільнят відіграє важливу роль у системі їх підготовки, адже завдяки цій готовності можливе успішне навчання дітей у школі. Використання зазначеного підходу у процесі реформування сучасної освіти створює основу для перегляду її змісту, сприяє ефективній підготовці педагогів до фахової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Запорожец А. В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки к школе старших дошкольников /А. В. Запорожец // Дошкольное воспитание. – 1972. – №4. – С. 37 – 42.
2. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника [Текст] / Д. Б. Эльконин. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
3. Ильяшенко Е. Г. Педагогическая антропология как учебная дисциплина / Е. Г. Ильяшенко // Педагогическая антропология: концептуальные основания и междисциплинарный контекст. Материалы Международной научной конференции. – М., 2002. – С. 86 – 89.
4. Максакова В. И. Лекции 1 – 5 / В. И. Максакова // Педагогическая антропология. – М. : Академия, 2001. – С. 1 – 74 // Режим доступа: http://pedlib.ru/Books/2/0082/2_0082-55.shtml#book_page_top
5. Рахлевская Л. К. Педагогическая антропология (человековедение) в системе непрерывного образования (история, теория, практика) / Л. К. Рахлевская. – Томск, ТГПУ, ТГПК, 1997. – 159 с.
6. Слостенин В. А. Антропологический подход в педагогическом образовании / В. А. Слостенин // Народное образование, 1994. – № 9 – 10. – С. 124 – 126.
7. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6-ти т. / К. Д. Ушинский ; сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика. Т. 5, 1988. – 526 с.
8. Ушинский К. Д. Твори : В 6-ти т. / К. Д. Ушинский.– К. : Радянська школа. – Т. 1. Педагогічні статті, 1954. – 449 с.
9. Ушинський К. Д. Твори : В 6-ти т. / К. Д. Ушинський.– К. : Радянська школа. – Т. 2. Педагогічні статті та матеріали до «Детского мира» та «Родного слова», 1954. – 449 с.

10. Чистяков В. В. Антрополого-методологические основы педагогики / В. В. Чистяков. – Ярославль: ЯГПУ, 1999. – 265 с.

REFERENCES

1. Zaporozhets, A. V. (1972). *Pedagogicheskiye i psikhologicheskiye problemy vsestoronnego razvitiya i podgotovki k shkole starshikh doshkolnikov [Pedagogical and psychological problems of comprehensive development and preparation for the school of senior preschoolers]*. *Doshkolnoye vospitaniye – Preschool education*, 4, 37 – 42. [in Russian]
2. Elkonin, D. B. (1974). *Psikhologiya obucheniya mladshogo shkolnika [Psychology of teaching the younger schoolboy]*. Moscow: Znaniye. [in Russian]
3. Pliashenko, E. G. (2002). *Pedagogicheskaya antropologiya kak uchebnaya distsiplina [Pedagogical anthropology as a teaching discipline]*. «*Pedagogicheskaya antropologiya: kontseptualnyye osnovaniya i mezhdistsiplinarnyy kontekst*». *Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii - «Pedagogical anthropology: conceptual grounds and interdisciplinary context»*. *Materials of the International Scientific Conference* (pp. 86 – 89). Moscow. [in Russian]
4. Maksakova, V. I. (2001). *Lektsii 1 – 5 [Lectures 1 – 5]*. *Pedagogicheskaya antropologiya*. – Moscow: Akademiya, 1 – 74. Retrieved from: http://pedlib.ru/Books/2/0082/2_0082-55.shtml#book_page_top [in Russian]
5. Rakhlevskaya, L. K. (1997). *Pedagogicheskaya antropologiya (chelovekovedeniye) v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya (istoriya. teoriya. praktika) [Pedagogical anthropology (human studies) in the system of continuous education (history, theory, practice)]*. Tomsk: TGPU. TGPK. [in Russian]
6. Slastenin, V. A. (1994). *Antropologicheskii podkhod v pedagogicheskom obrazovanii [Anthropological approach in pedagogical education]*. *Narodnoye obrazovaniye*, 9 – 10, 124 – 126. [in Russian]
7. Ushinskiy, K. D. (1988). *Pedagogicheskiye sochineniya: V 6-ti t. [Pedagogical writings]*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
8. Ushynskiy, K. D. (1954). *Tvory : V 6-ty t. [Writings]*. Kyiv: Radianska shkola, Vol. 1. *Pedahohichni statti*. [in Ukrainian]
9. Ushynskiy, K. D. (1954). *Tvory : V 6-ty t. [Writings]*. Kyiv: Radianska shkola, Vol. 2. *Pedahohichni statti ta materialy do «Detskoho myra» ta «Rodnoho slova»*. [in Ukrainian]
10. Chistyakov, V. V. (1999). *Antropologo-metodologicheskie osnovyi pedagogiki [Anthropological and methodological foundations of pedagogy]*. Yaroslavl: YaGPU. [in Russian]

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2017 р.